

Karma Ekonomi Sistemi Bağlamında Milli Birlik Komitesi'nin Ekonomi Politikalarının Değerlendirilmesi (27 Mayıs 1960 – 27 Ekim 1961)

Evaluation of the National Unity Committee's Economic Policies in the Context of the Mixed Economy System (27 May 1960 – 27 October 1961)

Ceyhun ÖGRETEN *

Öz: Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan itibaren özel girişim odaklı bir kalkınma politikası benimsemiştir. 1929 Bunalımından etkilenen Türkiye, özel girişim odaklı kalkınma politikasının yerine devletin ekonomiyi yoğun müdahalede bulunduğu devletçilik modelini benimsemiştir. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Türkiye'de siyasi ve ekonomik değişimler başlamıştır. Siyasi olarak çok partili sisteme geçilmiştir. 1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti (DP), 1950-1960 döneminde kapitalist-liberal bir ekonomik model tercih etmiştir. Fakat DP döneminde alınan ekonomik kararlar Türkiye'nin bütçe dengesini bozmuştur. Siyasi olarak DP'nin Tahkikat Komisyonları gibi anti-demokratik uygulamaları ordu ve üniversite içinde ciddi tepkilere neden olmuştur. 27 Mayıs 1960 tarihinde Milli Birlik Komitesi (MBK) yönetime el koymuştur. MBK, Atatürk döneminden beri Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomi sisteminin temelini oluşturan karma ekonomi modelini uygulamak istemiştir. Ancak Atatürk döneminden farkı MBK'nin tıpkı DP gibi dış yardımdan faydalanma isteğidir. Milli Birlik Komitesi bu amaç doğrultusunda Devlet Planlama Teşkilatını kurmuş, yatırımlar için ise dış kaynak arayışına gitmiştir. Bu çalışmanın amacı Milli Birlik Komitesi'nin yönetimi tekrar sivilere devrettiği 1961 yılının Kasım ayına kadarki süreçte karma ekonomi sistemine dönüş için alınan ekonomik kararları ve sonuçlarını incelemektir.

Anahtar sözcükler: Karma Ekonomi, Devletçilik, Devlet Planlama Teşkilatı, Dış Yardım, IMF

Abstract: The Republic of Turkey has adopted a development policy focused on private enterprise since its foundation. Affected by the 1929 Depression, Turkey adopted the statism model, in which the state intervened heavily in the economy, instead of the development policy focused on private enterprise. However, after the Second World War, political and economic changes began in Turkey. Politically, a multi-party system was adopted. The Democratic Party (DP), which came to power in 1950, preferred a capitalist-liberal economic model in the 1950-1960 period. However, the economic decisions taken during the DP period disrupted Turkey's budget balance. Politically, the anti-democratic practices of the DP, such as the Investigation Commissions, caused serious reactions within the army and the university. On May 27, 1960, the National Unity Committee (MBK) took over the administration. MBK has wanted to implement the mixed economy model, which has been the basis of the economic system of the Republic of Turkey since the Atatürk era. However, the difference from the Atatürk period is that MBK, like DP, is willing to benefit from foreign aid. For this purpose, the National Unity Committee established the State Planning Organization and sought external resources for investments. The aim of this study is to examine the economic decisions and their results for the return to the mixed economy system in the period until November 1961, when the National Unity Committee handed over the administration back to the civilians.

Keywords: Mixed Economy, Statism, State Planning Organization, Foreign Aid, IMF

* Öğ. Gör. Dr., Milli Savunma Üniversitesi, Hava Harp Okulu Dekanlığı, Beşeri ve Sosyal Bilimler Bölümü, İstanbul, cogreten@hho.msu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-3118-9304>

Makale Türü: Araştırma | Geliş Tarihi: 09.01.2022 | Kabul Tarihi: 16.02.2022

Öğreten C. 2022, "Karma Ekonomi Sistemi Bağlamında Milli Birlik Komitesi'nin Ekonomi Politikalarının Değerlendirilmesi (27 Mayıs 1960 – 27 Ekim 1961)". *MJH* XII, 53-67.

Giriş

İnsanoğlunun toplumsal ve ekonomik olarak avcı-göçebe, tarım, Sanayi Devrimi ve bilgi toplumu dönemleri bulunmaktadır. En uzun dönem olarak kabul edilen Avcı-toplayıcı toplumlar yaklaşık olarak MÖ 8000 yıl civarında Tarım devrimiyle birlikte yerleşik hayata geçmeye başlamıştır (Aksoy 2016, 32). Dolayısıyla tarım devriminin ardından tarıma dayalı bir ekonominin başladığı düşünülmektedir. 18. yüzyıl bortalalarında teknolojinin hâkim olduğu makineleşmeye geçiş olarak kabul edilen Sanayi Devrimi İngiltere’de ortaya çıkmış; kısa sürede Avrupa’nın diğer ülkelerine de yayılmıştır. Sanayi devriminin en önemli özelliği üretim teknolojisinde köklü bir dönüşüm hareketi olmasıdır. Ancak bu durum beraberinde sosyo-ekonomik dönüşümü beraberinde getirmiştir (Aksoy 2016, 33-34). Özellikle devrimle birlikte fabrikalar için ihtiyaç duyulan işgücü, ekonomik gücünü yitiren tarım kesiminden devşirilmeye başlanmıştır. Yine zanaatkârlar, küçük sanayiciler, ustalar da fabrikalar karşısında varlık gösterememiş ve işçi sınıfına dâhil olmuşlardır. Böylece yeni makinelere sahip olan kişiler patron veya kapitaliste dönüşmüştür (Küçükkalay 1997, 61-62). Üretim araçlarının özel mülkiyete geçişi ve kâr amacıyla işletilmesine dayanan kapitalizm; sanayici, işveren, esnaf, zanaatkâr, işçi gibi sınıflar arasındaki mücadeleden de başlangıcı olmuştur.

Karl Marx’ın betimlediği işçi sınıfının yönetime katılarak kapitalist ekonomiyi kaldırmayı amaçlayan ve yerine ortak mülkiyet ilkesi üzerine kurulu bir ekonomik modeli savunan sosyalizm, kapitalizm karşısında bir ekonomik model oluşturmaktadır. Kapitalist ve sosyalist ekonomik sistemlerinin yanında, piyasa ekonomisi adı verilen başka bir ekonomik model daha vardır. Bu modelde ekonomik ve politik değişimlerle klasik kapitalizmden farklı serbest piyasanın ve özel teşebbüsün temel alındığı, adaletli bir gelir dağılımı için asgari seviyede devlet müdahalesinin yapıldığı, düşük seviyelerde devlet yatırımlarına da yer verilmektedir (Gencer & Birol 2014, 2). Piyasa ekonomisi bazı ekonomistlere göre karma ekonomik rejim (mixed economic regime) olarak da anılmaktadır. Bu nedenle piyasa ekonomisi veya karma ekonomik rejim, sosyalist ve kapitalist sistemler dışında kalan, bağımsız-özerk, üçüncü bir sistem değildir (Hamitoğulları 1980, 169). Genellikle az gelişmiş ülkelerde değil yüksek düzeyde sanayileşerek gelişmiş, demokratik, kapitalist, Batı ülkelerde uygulanmaktadır. Kesin bir sınırı bulunmayan karma ekonomik sistemlerin uygulama şekillerinde farklılıklar bulunmaktadır.

Bu sebeple bir sistemin karma ekonomik sistem olup olmadığına devlet müdahalesinin alt ve üst sınırları belirlemektedir (Hiç 1979, 80). Örneğin 1929 Büyük Buhran’ın etkisiyle milli bir sanayileşme, sabit kur, yoğun bir korumacılık, ihracat teşvikleri, yüksek oranlarda devlet yatırımları, özel girişimciliğin yönlendirilmesi gibi yoğun devlet müdahalesinin olduğu karma ekonomik rejimler devletçilik (e’tatisme) olarak anılmaktadır (Gencer & Birol 2014, 6). Türkiye de 1929 buhranının olumsuz etkilerini bertaraf etmek amacıyla devletin yoğun müdahalede bulunduğu devletçilik sistemi ile kapalı bir ekonomik sistem benimsemiştir.

Türkiye’nin kuruluş yıllarından beri uygulanan devletin desteklediği özel girişim odaklı kalkınma politikasının terkedilerek devletçilik modelini benimsemesinde 1929 buhranının etkisiyle ortaya çıkan ticaret açıkları, ihracatın azalması, Türk Lirası’nın değer kaybı gibi problemler etkili olmuştur (Yeşilay 2005, 122). Bu doğrultuda planlı ekonomiye geçilmiş ve sanayinin desteklenmesi amacıyla Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı 1934-1938 yıllarında uygulanmıştır (Kepenek 2005, 68). Dış yardım alınmadan uygulanan devletçilik politikasında, özel teşebbüs hiçbir zaman unutulmamış hatta kredilerle desteklenmiştir (Akkor 2018, 135).

İkinci Dünya Savaşı arifesinde Türkiye ekonomisi denk bütçe anlayışı, yerel üretime ağırlık veren programla dış etkilerden korunmuştur (Payaslı 2011, 125). İkinci Dünya Savaşı sonrası

ise devletçilik politikası terkedilmiş, bunun yerine dış yardım, kredi ve yabancı sermaye yatırımlarıyla ayakta duran bir ekonomik yapıya geçilmiştir (Boratav 2008, 94). Örneğin Marshall Yardımlarından Türkiye'ye direkt yardım olarak 1950-1951'e kadar 45 milyon dolar; Türkiye'ye 25 milyon dolar kredi Avrupa Tediyeler Birliği tarafından ilk kez ayrılmıştır (Karavar 2019, 379). Bu durum 1945 sonrası uygulanan politikalar karma ekonomi rejiminden bir ayrılış olmamış, karma ekonomi politikaları alt seviyede 1950-1960 yılları arasında da uygulanmıştır.

1950'li yıllarda, DP iktidarında özel yabancı sermaye dâhil özel teşebbüsün teşviki, dış yardımlar, kredi ve para arzı artışı gibi unsurlar ön plana çıkmıştır. Nitekim DP'nin ilk yıllarında dış yardım, ithalat bolluğu ve tarımda makineleşme başlamıştır. Böylece ekim sahası hızla genişletilmiş ve 1953 yılına kadar hedeflenen kalkınma hızına ulaşılmıştır. Fakat 1954 yılından sonra kötü iklim koşulları, yatırımların plansız dağılımı, ödeme açıkları ve döviz rezervlerinin hızla tükenmesi kalkınma hızında düşüşe neden olmuştur (TC Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı 1963, 11). Bu durum 1955'te Türkiye'nin dış ödemeler dengesinde, ithalatın finanse edilmesinde ve bütçede açıklara sebep olmuştur. Ekonomik darboğazdan çıkmak isteyen hükümet 1955 ve 1956 yıllarında Dışişleri Başkanı vasıtasıyla sonrasında Menderes kanalıyla Washington'dan borç para arayışına girmiştir (Karavar 2021, 95). Enflasyonist baskının bir sonucu olarak ödeme dengesinde negatif yönde açıklar oluşunca 23 Temmuz 1958 tarihinde Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund – IMF)'na sunulan İstikrar Programıyla ekonomiye yeni bir yön verilmiştir (Aslan & Sürekçi 2009, 3). 1958 istikrar programının iç ve dış dengeyi sağlaması amaçlanmış ancak program zamlar ve fiyat artışlarına neden olmuştur (Eren 1995, 64). Çünkü DP hükümetlerince 1950'li yılların ortasında reddedilen düşük bazlı devalüasyon önerisi bu kez daha ağır şartlar altında -1 doları 9 TL- 4 Ağustos 1958 tarihinde kabul edilmiştir (Ekzen 1980, 79). İstikrar programından sonra IMF, Dünya Bankası (The World Bank - WB) ve Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (The Organisation for European Economic Co-operation – OEEC) ile imzalanan 11 Mayıs 1959 tarihli konsolidasyon ile cumhuriyet tarihinin ilk borç ertelemesi antlaşması imzalanmıştır (Ekzen 1980, 39). 1954-1960 yılları arası Türkiye ekonomisindeki kötü gidiş ve Tahkikat Komisyonları gibi anti-demokrat uygulamalar bazı çevrelerde DP hükümetlerine muhalefet oluşmasına neden olmuştur (Bulut 2009, 126). DP'nin toplumsal muhalefeti önleme çabaları özellikle ordu ve üniversite içinde ciddi tepkilere yol açmıştır. Sonuç olarak ekonominin bozulması, toplumsal hoşnutsuzluklar gibi sebeplerle kendilerine Milli Birlik Komitesi (MBK) adını veren askerlerden oluşan bir heyet, 27 Mayıs 1960'da yönetime el koymuştur (J. Shaw & K. Shaw 2017, 485).

Bu çalışmada 27 Mayıs müdahalesi sonrası Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)'nin kurulması, dış yardım arayışları, Devlet İktisadi Teşebbüslerinin reorganizasyonu gibi ekonomik kararların ve uygulamaların karma ekonomi kapsamında değerlendirilip değerlendirilmeyeceği ve alınan önemlerin yönetimin sivillere devredildiği Kasım 1961'e kadar MBK'nin hedefleri arasında yer alan ekonomik refaha ulaşmada başarılı olup olmadığı tartışılacaktır.

Milli Birlik Komitesi'nin Karma Ekonomi Modeli

MBK, yönetimi ele aldıktan sonra yayınladığı tebliğler ile Bakanlar Kurulu gibi çalışarak birtakım kararlar açıklamıştır. Bu kararlar içinde DP hükümetleri tarafından uygulanan ekonomik kararların değiştirilmesi veya kaldırılması ile ülke ekonomisinin idaresine yönelik düzenlemeler mevcuttur. Devlet Başkanı sıfatıyla Orgeneral Cemal Gürsel 27 Mayıs 1960 tarihinde bir beyanatta bulunmuştur. Beyanatın Plansız Bir Yatırım Politikası ve Suiistimaller başlığı altında, DP iktidarının takip ettiği iktisadi ve mali politikanın ülkeyi mali bir uçuruma sürüklediğini, 'görülmemiş kalkınma' diye vasıflandırılan kalkınmanın hiçbir plan ve programa dayanmadığını,

yapılan tesislerin gayri iktisadi ve oy avcılığı düşünülerek yapıldığını söylemiştir. Gürsel, MBK tarafından alınacak her türlü kararın bir plan dâhilinde ilim ve ihtisas adamlarına danışılacağını belirtmiştir. Ayrıca milletin tek bir kuruluşunun israf edilmeyeceğini ve her vatandaşın refaha kavuşacağını söylemiştir (BCA, BÖKM, 40-236-18, 27.05.1960, 12-15). Gürsel'in açıklamalarında planlı ekonomik modele geçileceği belirtilse de bu durum Türkiye için yeni bir gelişme olmamış; 1958 devalüasyonunda benimsenen ekonomik kararların devamı niteliğini taşımıştır.

MBK tarafından ekonomik anlamdaki ilk somut adım, 28 Mayıs 1960 tarihinde siyasi parti üyesi olmayan ve kendi sahalarından ehil kişilerden oluşan kabinede (Alican 2021, 139-140) DP milletvekilliğinden 1955 yılında ayrılarak Hürriyet Partisi'nin kurucularından olan Maliye Müfettişi Ekrem Alican'ın Maliye Bakanı tayin edilmesi olmuştur (Weiker 1967, 175). 29 Haziran 1960 tarihinde ise Devlet Bakanı Şefik İnan, planlı ekonomiye bir adım olarak görülen kamu ve özel yatırımların yabancı ve yerli uzmanlardan oluşacak bir teşkilatla düzenleneceğini açıklamıştır (BCA, BÖKM, 1-10-1, 07.07.1960, 10). Ticaret Bakanı Cihat İren, 4 Ağustos Kararlarının uygulanmasında ısrarcı olunacağını belirterek, ekonomik alanda büyük bir tasarruf yapılacağını, yatırımların yeniden bir plan ve programa bağlanacağını söylemiştir (Akşam, 2 Haziran 1960, 1). Maliye Bakanı Alican, 17 Haziran 1960 tarihinde radyodan yaptığı bir açıklamada yeni ekonomik modelin 'İstikrarlı Kalkınma Politikası' olacağını duyurmuştur (Yeni Adana, 18 Haziran 1960, 1).

Ticaret Bakanı İren ve Maliye Bakanı Alican, 4 Ağustos Kararları'nın yıl dönümünde yaptıkları ortak bir açıklamayla devalüasyona gidilmeyeceğini ve imkânlar ölçüsünde liberal ekonomi politikalarının uygulanacağını belirtmişlerdir (Yeni Adana, 4 Ağustos 1960, 4). Bu doğrultuda MBK, 22 Ağustos 1960 tarihinde yayımladığı 65 sayılı Kanun ile 4 Ağustos Kararlarında belirlenen kuru -9 Türk lirası 1 dolar- tespit etmiştir (Ekzen 2009, 57). Böylece dolar kurunda herhangi bir değişiklik yapılmamıştır.

1961 yılı bütçe görüşmelerinin ana eksenini 'İstikrarlı Kalkınma Politikası' ve tasarruf oluşturmuş, hazırlanan program OEEC ve IMF heyetleri tarafından kontrol edilmiştir (Yeni Adana, 22 Kasım 1960, 1). Söz konusu program Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) tarafından 15 Aralık 1960 tarihinde onaylanmıştır (Ekzen 2009, 58). 1961 bütçesinin onaylanması aşamasında TSK'ne zam verilmesine yönelik bir görüş ayrılığı sonrası Alican istifa etmiş (Alican 2021, 155-157), yerine IMF'de çalışmış Kemal Kurdaş getirilmiştir. 3 Ocak 1961 tarihinde göreve başlayan Kurdaş, iktisadi politikanın temel hedefinin istikrar ve güven olduğunu, bu konuda MBK ile tam bir görüş birliği içinde olduğunu söylemiştir (Dünya, 3 Ocak 1961, 1 ve 5). MBK, Mayıs 1960 ile Kasım 1961 tarihleri arasında 'İstikrarlı Kalkınma Politikası' ve karma ekonomi sistemi olarak adlandırdığı ekonomik politikanın gerekliliklerini yerine getirdikten sonra yönetimi sivil bir hükümete devretmeyi amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda İktisadi Devlet Teşekkülleri'nin (İDT) yeniden düzenlenmesi, planlı ekonomiye geçişte önemli rolü olan planlama teşkilatının kurulması ve bu planlı kalkınma politikası için ihtiyaç duyulan dış yardım alınması konusunda çalışmalar yürütmüştür.

Devletler ve Uluslararası Kuruluşlardan Dış Yardım Arayışları

Atatürk döneminde dış yardım almadan uygulanan karma ekonomi modelinden farklı olarak MBK, hedeflenen alt ve üst yatırım için gerekli finansmanı dış yardımlarla sağlamaya çalışmıştır. 27 Mayıs bildirisinde Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization - NATO) ve Merkezi Antlaşma Teşkilatı (Central Treaty Organization - CENTO) ile yapılan anlaşmalara uyulacağına yönelik açıklamayla dış yardım sağlanması konusundaki girişimlerin çoğunluğunun Batı merkezli olacağı, yeni kurulan düzende DP hükümetleri

politikasında olduğu gibi dış borç odaklı bir politikanın izleneceği anlaşılmaktadır.

1960 Haziran ayı başında bu yönde ilk adım atılmış ve ABD İktisadi İşbirliği Türkiye Misyonu başkanı ile yardımcısı, Maliye Bakanı Alican'ı ziyaret etmişlerdir. Gürsel verdiği bir röportaj ile dış yardımı ABD'nden beklediklerini açıklamıştır (Gerger 2012, 106-107). Gürsel'in açıklaması sonrası Türkiye'nin Batı Blokunda kalma isteğini yakından gören ABD Başkanı Eisenhower, Devlet Başkanı Gürsel'i arayarak kutlamış ve yeni hükümete başarılar dilemiştir (Ahmad & Ahmad 1976, 218). ABD Başkanı Eisenhower'ın tebrik mesajı sonrasında Türk kamuoyu ABD'nden dış yardım alınacağına yönelik haberler yapmıştır. Basın, ABD'nin 200-400 milyon dolar arasında kredi vereceğini duyurmuştur (Akşam, 24 Haziran 1960, 1).

Basının beklentileri doğru çıkmış ve 5 Temmuz 1960 tarihinde ABD, Karşılıklı Yardım Fonu kapsamında, 1 milyar Türk Lirası'nın serbest bırakılmasına yönelik Dışişleri Bakanı Selim Sarper ile ABD Ankara Büyükelçisi Warren arasında bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşma kapsamında savunma hizmetlerine 500 milyon Türk Lirası, İktisadi Devlet Teşekkülleri için 300 milyon Türk Lirası ve çeşitli yardım projeleri için ise 200 milyon Türk Lirasının serbest bırakılması konusunda anlaşılmıştır (Akşam, 5 Temmuz 1960, 1 ve 5).

1961 senesinin ilk aylarında ABD ile ekonomik ilişkiler konusunda gelişmeler hızlanmıştır. 1945 yılından beri Türkiye'ye yapılmış ABD yardımlarının durumunu teftiş etmek için Demokrat Senatör Ellender, Şubat ayında Türkiye'ye gelmiştir. Ellender, Sarper ile 1960 Kasım-Aralık ayında yapmış olduğu ziyaret ile ilgili bir rapor hazırlamıştır. Söz konusu raporda, Türkiye'nin mali konularda artık kendi başının çaresine bakması gerektiği söylenmektedir. Ellender, Sarper'e daha fazla kredi verilmeyeceğini, ABD'nin yıllardır üstüne düşen görevi yaptığını artık Batı Avrupa ülkelerinin üstüne düşeni yapması gerektiğini söylemiştir (Cumhuriyet, 28 Şubat 1961, 1 ve 5). Mart ayında ABD 6'ncı Filosu Türk sularına girmesine müteakip, Ankara Büyükelçisi Raymond Hare ile Kurdaş arasında imzalanan anlaşma ile karşılıklı para fonundan 1 milyar Türk Lirası serbest bırakılmıştır (Yeni Adana, 19 Nisan 1961, 1 ve 4). Kurdaş, 1961 senesinde alınacak kredilerin özel sektöre aktarılarak ekonomik hayatın ferahlatıcı ve geliştirici bir yön alacağını belirtmiştir. Hare'ye, serbest bırakılan fonların ilgili Bakanlıklar ile işbirliği halinde DPT tarafından hazırlanan milli kalkınma planı kapsamında kullanılacağını ümit ettiklerini söylemiştir (Cumhuriyet, 19 Nisan 1961, 1 ve 5).

ABD ile yapılan ekonomik görüşmeler esnasında Sovyetlerle ile demiryolu antlaşması imzalanmıştır (Yeni Adana, 29 Nisan 1961, 4). Bu antlaşmayı Türk-Sovyet Ticaret Anlaşması takip etmiş, kâğıt, benzin ve aspirine karşı canlı hayvan, kuru üzüm ve yün satışı yapılmıştır (Yeni Adana, 17 Haziran 1961, 1). Türkiye'nin Sovyetlerle imzaladığı antlaşmalar uzay yarışının bir sonucu olan ekonomik kriz nedeniyle az gelişmiş ülkelere yardım konusunda isteksiz davranan ABD'ne karşı bir denge amacıyla yapılmış olabileceği söylenebilir.

Batı Blokuyla ilişkilerini Sovyetlerle dengeleyen Türkiye, Batı Bloku tarafından desteklenen OEEC, IMF ve WB gibi oluşumlar ile de ilişkilerini kaldığı yerden devam ettirmiştir. 27 Mayıs'ın hemen ardından IMF ve WB yetkilileri İstanbul'a gelmiştir. Akşam gazetesi, 1950'li yıllarda tavsiyelerde bulunan bu görevlilerin DP tarafından dinlenmediğini, bu sebeple IMF ve WB'den yeterli kadar yararlanılmadığını ancak bu ziyaretle teknik ve maddi bakımdan yardım yolunun açılacağını duyurmuştur (Akşam, 26 Haziran 1960, 1 ve 5). IMF dış ödemelerin düzene sokulması için Türkiye'ye kredi verebileceğini, OEEC ise faiziyle 530 milyon doları bulan dış borcun ertelenebileceğini açıklamıştır (Akşam, 4 Temmuz 1960, 3). Temmuz ayında Sarper, İren ve Alican OEEC toplantısına gitmişlerdir (Alican 2021, 142). Görüşmeler devam ederken 4 Ağustos 1960 tarihli bir anlaşma ile ABD, Türkiye'ye 34 milyon dolar hibe etmiştir (Akşam, 4 Ağustos 1960, 1).

Maliye Bakanı Alican ile yerine göreve gelen Kemal Kurdaş ödeme gücünü çekilen bazı borçların karşılanması için IMF'den 37,5 milyon dolarlık bir kredi için girişimlerde bulunmuşlardır (Alican 2021, 153). Bu girişimlerden sonra Dünya gazetesi, OEEC'den 50 milyon dolar, IMF'den ise 37,5 milyon dolar olmak üzere toplam 88 milyon dolarlık kredi anlaşması yapıldığını duyurmuştur (Dünya, 2 Ocak 1961, 1). 1961 Haziran ayında ise WB Genel Müdürü, Çukurova'nın sulanması için 30-50 yıl vadeli 20 milyon dolarlık bir kredi teklifinde bulunmuş (Cumhuriyet, 5 Haziran 1961, 1 ve 5), Kemal Kurdaş, Viyana'daki WB ile IMF Güvernörler Kurulu toplantısında söz konusu kredi teklifi ile ilgili görüşmeler yapmıştır (Yeni Adana, 20 Eylül 1961, 1 ve 4).

Türkiye dış yardım arayışlarını sürdürürken tüm Batı Blokunu yakından ilgilendiren önemli bir gelişme yaşanmıştır. Batı Blokuna yakın az gelişmiş ülkeleri finansal olarak destekleyen ABD, uzay yarışının yüklediği ekonomik yük nedeniyle artık diğer ülkelere maddi yardımda bulunamayacağını duyurmuştur. Kendisinin yerine Federal Almanya'nın bu görevi sürdürmesini istemiş ve bu kapsamda Almanya ile birtakım görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bu ikili görüşme Türkiye'yi de yakından ilgilendirmiştir. Bu gelişme üzerine Almanya Büyükelçisi George Von Broich Opper, 17 Kasım 1960 tarihinde Türkiye'yi ziyaret ederek OEEC'nin Türkiye'ye yardım yapması konusunda Federal Almanya'nın destek vereceğini, ayrıca Federal Almanya Parlamentosu'nun Türkiye'ye 100 milyon marklık yardımı görüşeceğini söylemiştir (Cumhuriyet, 18 Kasım 1960, 1 ve 5).

Almanya ile kredi görüşmelerine 1961 senesinin Ocak ayı sonunda Bonn'da başlanmıştır. Türk heyetini Bonn Büyükelçisi Settar İlksel, Alman heyetini ise İktisat Bakanlığı Dış Ticaret Dairesi Başkanı Kurt Daniel temsil etmiştir (Dünya, 31 Ocak 1961, 1). Bu görüşmeden sonra Daniel, 2 Mart 1961 tarihinde Türkiye'ye gelmiş (Cumhuriyet, 2 Mart 1961, 1 ve 5), yaptığı incelemeler sonucunda, kredinin 15 sene içinde geri ödeneceğini, kredi hadlerinin düşük olacağını, kredinin yatırım planlarına göre verileceğini söylemiştir (Cumhuriyet, 3 Mart 1961, 1 ve 5).

Türk-Alman ekonomik görüşmelerinin uzaması üzerine Türk basınında kredi anlaşması yapılamayacağına yönelik haberler çıkmıştır. Bu haberler üzerine Almanya Ankara Büyükelçiliği Ticaret Müsteşarı Bernt Won Arnim, kredi teklifinin Türkiye'den değil Almanya'dan geldiğini belirterek, proje listesinin Almanya tarafından hazırlanmadığı için müzakerelerin uzadığını ve kredinin sadece 'yarım kalmış veya tamamlanmamış' projelere aktarılacağını açıklamıştır (Dünya, 27 Nisan 1961, 1). Görüşmelerin uzamasının asıl sebebi Türkiye'nin yardımı ABD'nden aldığı gibi hibe şeklinde almayı düşünmesi ve kredi ödeyecek mali yeterliliği olmamasından kaynaklanmaktadır. Çünkü Almanya söz konusu krediyi hibe şeklinde vermek istememiştir. Türkiye ile Almanya arasında yapılan görüşmeler sonucunda Türk-Alman Kredi Anlaşması Haziran 1961'de imzalanmıştır. Dışişleri Bakanlığı Enformasyon Dairesi Müdürü Hasan İstinyeli, Federal Almanya Cumhuriyeti sermaye fonundan 200 milyon Marklık kredi anlaşması yapıldığını, kredinin daha önce açıklandığı gibi yarım kalmış ve tamamlanmamış projeler için kullanılacağını açıklamıştır (Cumhuriyet, 7 Haziran 1961, 1 ve 5). Bu anlaşma sonrası Türkiye'den, Almanya'ya işçi göçü başlamış, ülkeye yeni ve önemli bir döviz kapısı açılarak işsizliğin azalması sağlanmıştır (Tokgöz 2001, 158).

MBK görevde olduğu süre boyunca dış yardım konusunda önemli anlaşmalar imzalamış, önemli girişimlerde bulunmuştur. Bunun sonucunda Ereğli Demir ve Çelik İşletmeleri için Kalkınma İstikraz Fonu'ndan 126,9 milyon dolar, IMF ile OEEC'den 88 milyon dolar, WB'den 20 milyon dolar, Federal Almanya'dan 50 milyon dolar (TC Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı 1963, 516), ABD ve diğer hibe ve yardımları ile birlikte toplam 400 milyon dolar yardım alınmıştır (Weiker 1967, 177). Yatırımların Gayri Safi Milli Hasılanın (GSMH) içindeki

payına bakıldığında 1958-1961 dönemi yatırımlar %90 seviyesinde yurt dışından elde edilen kaynaklardan yapılmıştır. Türkiye'nin bu dönem aldığı dış borçların planlı ekonomiye geçiş nedeniyle daha kolay elde edildiği ve kredi şartlarının 1958 öncesi döneme göre daha iyi olduğu düşünüldüğünde kredi miktarının yüksek olduğu söylenebilir. Dış yardımlarla paralel olarak ekonomik kalkınmanın belli hedefler doğrultusunda gerçekleştirilmesine yönelik çeşitli düzenlemeler yapılmıştır.

Planlı Ekonomiye Geçiş Yönünde Alınan Önlemler

Karma ekonomi sistemlerinde hükümetler yapacakları yatırımlar için ihtiyaç duydukları sermayeyi, tüm vatandaşlar için zorunlu olan vergi/tasarruf bonoları, hükümet tahvili, dış borçlanma ve yardımlar ile elde edilen gelirlerden temin etmektedir (Arnon 1965, 184-185). Bu doğrultuda MBK'nin kararı ile 1961 Ocak ayında aylık geliri 500 lirayı aşan her vatandaşın gelirinin %3'ü oranında tasarruf bonusu alınmıştır. Ayrıca servet beyannamesi zorunlu hale getirilmiş, Türk Vergi Kanunları ile ilgili düzenlemelere gidilerek Atatürk döneminde kaldırılan zirai üretimden vergi alınmaya başlanmıştır (Weiker 1967, 180-181).

MBK'nin yaptığı açıklamalarda 27 Mayıs'ın nedenleri içerisinde, 1950-1960 yılları arasında DP Hükümetleri tarafından plansız bir ekonomik anlayışın benimsenmesi gösterilmektedir (Hatiboğlu 1978, 14). Ancak 1950-1960 yılları arası uygulanan plansız ekonomik model karma ekonomiden bir kopuş olarak değerlendirilmemelidir çünkü karma ekonomi sisteminde plan olmazsa olmaz bir uygulama değildir. Buna rağmen MBK elde ettiği sermayeyi DP tecrübesinden hareketle plansız bir şekilde kullanmak istememiştir. Hatta 27 Mayıs gerekçelerinden birini oluşturan plansız yatırımların gerekli ekonomik refahı sağlamadığı ve halkı fakirliğe ittiğinin belirtilmesi MBK'nin planlama hedefini öncelikli hale getirmiştir. Ayrıca MBK, ekonominin plana bağlanması ile alınan dış kredilerin rasyonel kullanılması, yabancı sermaye için daha istikrarlı ve güvenilir bir ortam yaratılması hedefi doğrultusunda çalışmalar yürütmüştür. Maliye Bakanlığı Müsteşarı Sait Naci Ergin başkanlığında kurulan planlama heyeti yaptığı çalışma sonucunda bir Planlama Örgütü kurulması gerektiğini belirlemiştir (Şahin 2012, 131).

Planlı ekonomiye geçişte anahtar rol oynayacağı düşünülen ve hükümete planlı ekonomik kararlar almasında yardımcı olacak Devlet Planlama Teşkilatı Kanunu 30 Eylül 1960'da kabul edilmiştir (MBK 30 Eylül 1960). Teoride karma ekonomi sistemi planını hazırlayan teşkilat, ekonomik tedbirlerin alınmasında nihai karar mercii olmayıp sadece bir danışma organı gibi çalışır. Ekonomik ve sosyal politikanın tayini hususunda nihai karar yetkisi ancak kamuoyu ve kamuoyunu politik tercihlerini yansıtan parlamentoya aittir (Hiç, 1979, 80). Bu kapsamda teşkilatın kuruluş amacı MBK'nin hedeflediği karma ekonomi sistemine uygundur. Kanunun ikinci maddesinde ise Teşkilatın görevleri hükümetçe kabul edilen hedefleri gerçekleştirecek uzun ve kısa vadeli plânları hazırlamak olarak belirtilmiştir (Resmi Gazete 5 Ekim 1960, 2274-2276). Devlet Planlama Teşkilatı yeni Anayasaya dâhil edilerek anayasal bir kurum niteliğine kavuşturulmuştur (Şahin 2012, 130).

Teşkilatın bir müsteşar tarafından yönetilmesi ve Başbakanlık Dairesi'ne bağlanması planlanmıştır. Cemal Gürsel 5 Ekim 1960 tarihinde DPT Müsteşarlığına Albay Şinasi Orel'i görevlendirmiştir (BCA, BTDB, 283-19-15, 05.10.1960). DP döneminde planlama çalışmalarını yürütmek için Türkiye'ye gelen Hollanda'lı Prof. J. Tinbergen, tarafından başlatılan çalışmaların da devam etmesini istemiştir (Tokgöz 2001, 152-153). Tinbergen'in planlama çalışmaları yapmak için Türkiye'ye ilk gelişi DP döneminde olmuş ancak DP hükümetlerinin planlı ekonomiyi komünist metodu olarak görmesi nedeniyle çalışmaları kamuoyundan saklan-

mıştır (Avcıoğlu 1969, 355).

DPT, 23 Haziran 1961 tarihinde planlı ekonomiye uygun olarak Plan Hedefleri ve Stratejisi belgesini kabul etmiştir (Dünya, 23 Haziran 1961, 1 ve 5). Birinci Beş Yıllık Planın temelini oluşturan bu raporda Türkiye'nin içinde bulunduğu durum 'vahim' olarak nitelendirilmektedir (Cumhuriyet, 23 Haziran 1961, 1 ve 5). Demokrasi düzeni içinde kalkınma, 15 yıllık perspektifte 5 yıllık planların hazırlanması, karma ekonomi düzeni içinde kamu sektörü için emredici, özel sektör içi özendirici, %7 büyüme hızı hedefi raporun tavsiyelerindedir (Tokgöz 2001, 157). DPT tarafından hazırlanan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında kalkınma hızını hesaplanmasında harekete geçirilebilecek iç kaynaklar yanında uluslararası iş birliği çerçevesinde sağlanabilecek dış kaynaklar da göz önünde tutulmuştur (TC Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı 1963, 3) ifadesiyle planlı kalkınma döneminin önemli bir finansman kaynağının dış yardımlar olacağı resmi bir belgeye girmiştir. Bu amaçla yabancı sermayenin gelişini kolaylaştıracak adımlar atılmaya çalışılmış, girişimlerin ana eksenini ABD ve güdümündeki uluslararası kuruluşlar ile ABD'nin desteklediği Federal Almanya oluşturmuştur.

Strateji planı doğrultusunda 1962 yılında hazırlanan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1963-1967 yıllarını kapsamış, bu planı ikinci ve üçüncü beş yıllık planlar takip etmiştir (Hatiboğlu 1978, 15). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, anayasa hükümlerine uygun olarak karma ekonomi sistemi ve demokratik nizam içinde süratli ekonomik kalkınma ve sosyal adaletin bir arada gerçekleştirilmesini sağlamak üzere çeşitli alanlarda ekonomik ve sosyal reformlar yapılmasını öngörmektedir (Hiç 1979, 122). Birinci Beş Yıllık Plan enflasyondan kaçınılması için tasarrufu arttırmayı, yerli ve yabancı özel teşebbüse olanaklar sunmayı öngörmüştür. Ancak planda bulunan toprak reformu, İktisadi Devlet Teşekkülleri'nin özel sektörle rekabet etmesi, büyük çiftçilerin gerçekçi bir şekilde vergilendirilmemesi gibi başlıklar eleştiri konusu olmuştur (Avcıoğlu 1969, 356). Hâlbuki planın karma ekonomi modeli, kamunun ve özel sektörün birbirinden tamamen ayrılmadığı ve menfaatlerinin çatışmadığı bir çerçeve düşünülerek oluşturulmuştur.

MBK, 27 Mayıs sonrası ekonomik olarak düzenlemeye gidilmesi gereken önemli sahalardan birinin İktisadi Devlet Teşekküllerinin olduğuna karar vermiştir. MBK, İDT'nin iyi yönetilmediğini hatta DP'ye yakın çevreler tarafından bir kazanç kapsına dönüştürüldüğü başta Merkez Bankası olmak üzere kurumlara olan borçları nedeniyle ekonominin önündeki en önemli engel olduğunu açıklamıştır. MBK bu durum nedeniyle ekonominin sağlıklı bir bünyeye kavuşması amacıyla İDT'ne yönelik düzenlemelere özen göstermiştir.

İDT'nin ekonomik olarak bir düzene sokulmasına yönelik çalışmalar 27 Mayıs'tan sonra başlamıştır. Maliye Bakanı Kurdaş, 1950'den sonra 'Kemalist devletçiliğin' çizdiği yönden sapan ve ekonomiye kaynak kaybettiren bir sektör olma durumuna gelen İDT'nin reorganizasyonu için İDT Reorganizasyon komisyonu kurulduğunu belirtmiştir (Kurdaş 1979, 19). Bakanlıklar arası kurulan bir komisyon yaptığı incelemeler neticesinde 1153 projeden 66 tanesinin devam edecek yeterliliğe sahip olduğunu değerlendirerek diğer projeler ertelenmiş ya da iptal etmiştir (Yayımlar ve Turizm Bakanlığı 1962, 43). Bu doğrultuda 1 Eylül 1960 tarihinde çıkarılan bir yasa ile 27 Mayıs 1960 tarihinden önce genel, özel, katma bütçeli, İDT, Kızılay gibi devlet bütçesinden pay alan tüm kurum ve kuruluşların yapmış oldukları inşaat, tesisat, her türlü iş, alım-satım işlemleri iptal edilmiş veya ertelenmiştir (MBK 1 Eylül 1960).

Bakanlar Kurulu 6 Aralık 1960 tarihinde Mecliste önemli bir kanun tasarısını gündemine almıştır. İDT'nin ve benzeri müesseselerin malî bünyelerinin düzenlenmesi ve bu müesseselerle Hazine'nin Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'na ve finansman müesseselerine olan borçlarının tahkim, tasfiye veya teciline yönelik bir kanun çıkarılması hedeflenmiştir. Yapılan

görüşmelerde Hazine Genel Müdürü Ziya Müezzinoğlu yaptığı konuşmada enflasyonist nedenlerle 1953-1959 yıllarını kapsayan dönemde memleket bütçesinin ve İDT'nin geniş miktarda açıklar verdiğini, bu açıkların Merkez Bankası avansları aracılığıyla kapatıldığını ve bu avansların geri ödenmesi bir yana yıllar içinde artarak 7 milyar Türk Lirasına ulaştığını açıklamıştır. Kanun tasarısı ile Hazine ve Merkez Bankası'na olan borçlar ile İDT'nin birbirlerine olan borçlarının konsilde edilmesi ve 100 yılda eşit taksitlerle ödenmesi amaçlanmıştır. Müezzinoğlu, Hazinesinin her türlü borcu üstlenmeyeceğini, bu tasarının alınan yanlış kararların rayına oturtmaktan başka bir amaç taşımadığını söylemiştir (MBK 6 Aralık 1960). Tartışmalardan sonra Hazinesinin ve İDT'nin Merkez Bankası'na, Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı'na, Amortisman ve Kredi Sandığına ve İşçi Sigortaları Kurumu'na ve birbirlerine olan borçların bir kısmının tasfiyesine bir kısmının ise belli taksitlerle ödenmesine imkân sağlayan Kanun kabul edilmiştir (Resmi Gazete 13 Aralık 1960, 2741-2743).

Mart 1961'de Sanayi bakanı, İDT'nin ıslahı için çalışmalarının başladığını açıklamıştır. Bu kapsamda İtalya İDT Program Uzmanı Sarracheno ile Fransız uzman Kellerman çalışmalar yürütmüştür (Yeni Adana, 3 Mart 1961, 1). Reorganizasyon Kurulu çalışmalarının ilk safhasını mart ayı sonunda tamamlamış, uzmanlar teşekküllerin mali, idari ve hukuki durumlarına dair olan görüşlerini ve aksaklıkların düzeltilmesi hakkındaki tavsiyelerini 'Türkiye Kamu İktisadi Teşebbüsleri Hakkında Birleştirilmiş Rapor' adı altında yayınlamışlardır (TC Maliye Bakanlığı Hazine Genel Müdürlüğü ve Milletlerarası İktisadi İşbirliği Teşkilatı 1962, 3). Raporda, Teşekküllerin bir yönetici tarafından yönetilmesi, seçilecek kişinin nitelikli olması, personel tayin/atamalarının liyakat sistemi içinde yapılması, personel kullanımında azami tasarruf sağlanması, adil ve süratli bir disiplin sistemi kurulması, yeterli maaş verilmesi konularının çok önemli olduğu vurgulanmıştır (TC Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı 1963, 25-32). DP döneminde Teşekküllerde üretilen malların fiyatlarının düşürülmesi politikasına karşı çıkan rapor, sosyal politika ve milli iktisat politikası icabı dışında devletin fiyat politikasına müdahale etmemesini tavsiye etmektedir (TC Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı 1963, 47). Rapordaki liyakat ile ilgili hükümler DP döneminde İDT'nin personel politikasında yapılan uygulamalar ve gereğinden fazla personel alımı uygulamasına karşı alınmış bir tedbirdir. DP döneminde İDT personel sayısındaki büyük artışlar, hayat pahalılığının azaltılması maksadıyla İDT ürünlerinin ucuzlatılarak satılması İDT'nin aşırı borçlanma sorununun temelini oluşturmaktadır. Raporda planlı bir kalkınma önerisi MBK'nin planlı ekonomik modeliyle uyum göstermektedir.

İDT borçları ile ilgili yapılan çalışmalar kapsamında ilk olarak Hazinesinin ve İktisadi Devlet Teşekküllerinin Bir Kısım Borçları'nın Tahkimi Hakkında Kanun ile 4 milyon lirayı aşan İDT'nin borç konsolidasyonu dondurulmuştur. Bu süreçte işletmeler, kamu kurumları ve Hazine arasındaki karşılıklı borçlar birbirine mahsup edilmiştir (Yayım ve Turizm Bakanlığı 1962, 43). Başka bir düzenlemeyle İDT tasarruflarının genel bir çerçeve içinde değerlendirmek ve yatırım kararlarının verimlilik esasına göre alınmasını sağlamak için yıllık planlarla eşgüdümü sağlayacak bir Devlet Yatırım Bankası kurulmuştur. İDT'nin yarattığı öz kaynaklar ile bütçeden bu kurumlara aktarılacak fonlar yeni kurulan bankada toplanması öngörülerek, yıllık planlarda gösterilecek yatırımların bu banka tarafından finanse edilmesi planlanmıştır (Yenal 2010, 113). Bunun dışında İDT'nin Merkez Bankası tarafından para basılarak finanse edilmesi uygulamasına son verilmiştir (Hiç 1979, 158). Kurdaş, 1961 seçimi öncesi yaptığı bir konuşmada yapılan düzenlemeler ile İDT'nin borç için Merkez Bankası'na müracaat etmediğini, Merkez Bankası'nın tarım ve ihracata 250 milyon lira kredi ayırdığını, Merkez Bankası altın ve döviz rezervinin 70 milyon dolara ulaştığını, ithal mallara yönelik tediye zamanında yapıldığını ve hususi yatırımların arttığını söylemektedir (Yeni Adana, 5 Ekim 1961, 1 ve 4).

MBK tarafından üzerinde en çok durulan konuların başında gelen İDT'nin tekrar ayağa kaldırılması düşüncesi dış yardım konusunu etkilemiştir. Alınan dış yardımların kamu ile özel sektör arasında dengeli bir şekilde kullanılması hedefi doğrultusunda dış kredilerin büyük bir kısmı İDT tarafından yarım bırakılan ya da tamamlanamamış projelere aktarılmıştır.

Milli Birlik Komitesi Dönemi Karma Ekonomi Denemesinin Değerlendirilmesi

MBK yaptığı açıklamalar ile 1950-1960 yılları arasında uygulanan plansız programsız ekonomik politikaların terk edileceğini, bunun yerine karma ekonomi modeli doğrultusunda Atatürk döneminde uygulanan devletçiliğin benimseneceğini açıklamıştır. MBK tarafından alınan ekonomik kararların ekonomik göstergelere ne kadar yansıdığı ve belirlenen hedefe ulaşılıp ulaşılmadığı bu bölümde tartışılacaktır. Değerlendirmede sadece 27 Mayıs sonrası göstergeler değil 1950 yılı sonrası istatistikler de inceleme konusu edilecek ve DP ile MBK'nin ekonomik politikalarının bir karşılaştırılması da yapılacaktır.

MBK tarafından hedef gösterilen Atatürk döneminde uygulanan devletçilik ve ekonomik kalkınma modelinin devlet bütçesinde, kaynak-harcamasında, dış ödemelerde ve özel-kamu işletmelerinde denge sağlaması beklenmektedir. Bu doğrultuda denk bütçe, Türk Lirası'nın değerinin korunması, dış rekabette güçlü bir sanayileşme stratejisi ve dış ticaret dengesinin oluşturulması ile özel ve devlet işletmelerinin tamamlayıcı rol oynadığı istikrarlı bir büyüme ve kalkınma hedeflenmelidir (Aysan 1986, 644).

Tablo 1: Gelir-Gider Rakamları ile Bütçe Açığı ve Bütçeye Oranları (TC Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı 1963, 17).

Yıl	Gelir (Milyon TL)	Gider (Milyon TL)	Açık (Milyon TL)	Açık Oranı (%)
1950	1.670,6	1.826,9	156,3	9,35
1951	1.821,3	2.023,6	202,3	11,11
1952	2.336,3	2.587,0	250,7	10,7
1953	2.250,1	2.511,8	261,7	11,6
1954	2.300,9	2.662,0	361,1	15,69
1955	2.694,7	3.394,3	699,6	25,9
1956	3.260,2	3.771,2	511,0	16,67
1957	3.948,5	4.302,6	354,1	8,97
1958	4.548,5	5.136,3	487,8	12,92
1959	6.012,7	6.945,5	1932,8	15,51
1960	6.333,0	7.631,5	1298,5	20,50
1961	7.462,9	9.036,4	1573,5	21,08

Devletçilik politikasının amaçlarından biri bütçenin denkleştirilmesidir. Tablo-1'de verilen 1950-1961 yılları arası bütçe gelir gider istatistikleri incelendiğinde 1950-1960 tarihleri arasında DP hükümetlerince yönetilen bütçelerin açık vererek kapatıldığı, 1955 senesi hariç bu oranın %9 ile %15 arasında değiştiği görülmektedir. 1960 bütçesinin MBK tarafından kanunlaştırıldığı düşünüldüğünde 1960 ve 1961 yıllarında bütçe açıklarının bütçe içindeki oranı %20'ler seviyesine çıkmıştır. Bu doğrultuda MBK'nin görev yaptığı 1960-1961 yıllarında bütçe açıkları verildiği hatta 1955 senesi hariç DP dönemlerinden daha kötü olduğu görülmektedir.

Tablo 2: İthalat ve İhracat ve Dış Ticaret Dengesi İstatistikleri (Türkiye İstatistik Kurumu 2014, 437-439 ve 469).

Yıl	İthalat (Bin \$)	Değişim Oranı (%)	İhracat (Bin \$)	Değişim Oranı (%)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)	Dış Ticaret Dengesi	İhracatın GSMH İçindeki Payı	İthalatın GSMH İçindeki Payı
1957	397.125	-2,5	345.217	13,2	86,9	-52	3,3	3,8
1958	315.098	-20,7	247.271	-28,4	78,5	-68	2,0	2,5
1959	469.982	49,2	353.799	43,1	75,3	-116	2,3	3,0
1960	468.186	-0,4	320.731	-9,3	68,5	-147	3,3	4,7
1961	507.205	8,3	346.740	8,1	68,4	-163	6,3	9,3

Devletçilik politikasının dış ticaret konusunda bir denge sağlaması beklenmektedir. Bu kapsamda MBK yaptığı açıklamalarda ihracatın ve ihraç mallarının sayısının arttırılacağını açıklamış, bu görüş Birinci Beş Yıllık Plana da girmiştir. 1958 istikrar programı ile 1961 tarihleri arasındaki ihracat ve ithalat istatistiklerinin gösterildiği Tablo 2'de, 1958 ithalat rakamları 1957 senesine göre %20 oranında azalırken 1959 yılında bu oran ithalat yönünde %50'ye yakın artış göstermiştir. 1960 ve 1961 yılındaki ithalat rakamlarında 1959 yılına göre sırasıyla ilk önce eser miktarda azalma meydana gelmiş, daha sonra ise %8'lik bir artış görülmüştür. İhracat istatistiklerinde 1958 sonrasında bir artış yaşanmış ve bu iyileşme 1960-1961 senesinde %8-9 seviyesinde gerçekleşmiştir. Ancak MBK döneminde ihracatın ithalatı karşılama oranları %68 seviyelerinde kalmış ve sonraki yıllarda Türkiye'de kronik bir sorun haline gelen dış ticaret dengesinde ithalat yönündeki artışların başlangıcını oluşturmuştur. Bu sebeple MBK tarafından dış ticaret dengesinin sağlanması konusunda atılan adımların istenen başarıyı sağlayamadığı söylenebilir.

MBK tarafından alınan ekonomik kararların GSMH üzerindeki değişimi incelendiğinde 1958 istikrar programı sonrası sabit fiyatlar üzerinde yapılan incelemede 1957-1959 arasında %4 ile 7 arasında artış gösteren GSMH, 1960-1961 yıllarında ise sırasıyla %3,4 ve 2 seviyesine gerilemiştir (Türkiye İstatistik Kurumu 2014, 637). 1960-1961 döneminde GSMH ortalama yılda %2,7 civarında artmasına rağmen kişi başına düşen GSMH'nin yıllık ortalama artış hızı %1'in altında kalmıştır. Hatta 1958 ile 1961 yılları karşılaştırıldığında kişi başına düşen gelir %3 azalmıştır (TC Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı 1963, 13-15). MBK'nin ekonomi politikalarının GSMH yaratmada artış gösterse de kişi başına düşen gelirden bir artış sağlayamadığı görülmektedir. Ancak kişi başına gelirin düşük olmasının başlıca nedeni %3 seviyesindeki nüfus artışıdır (TC Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı 1963, 9).

Tablo 3: Seçilmiş Gıda Maddelerinin Ortalama Perakende Fiyatları ve Geçinme İndeksi (Türkiye İstatistik Kurumu 2014, 21).

Yıl	Ekmek (TL/kg)	Toz Şeker (TL/kg)	Pirinç (TL/kg)	Koyun Eti (TL/kg)	Çay (TL/kg)	Süt (TL/kg)	Geçinme İndeksi 1950=100	Toptan Eşya Fiyat İndeksi
1957	0,46	2,20	2,27	3,20	25	1,25	174	181
1958	0,52	2,38	2,10	4,71	27,5	1,46	408	208
1959	0,62	3,25	2,41	5,69	40,0	1,8	258	250
1960	0,70	3,25	3,07	5,83	40,0	1,77	264	263
1961	0,76	2,75	3,73	6,0	40,0	1,71	264	271

MBK'nin devletçilik hedefine yönelik aldığı ekonomik kararlardan bir diğeri, fiyat genel seviyesinin dengelenmesi ve yüksek fiyat artışlarının önlenmesidir. MBK bu yönde aldığı bir karar ile mülki amirlere piyasanın durumunu kontrol etme görevi vererek fiyat mekanizmasına devlet müdahalesini getirmiştir (Yeni Adana, 13 Ekim 1960, 4). Tablo 3'te Ankara ili için seçilmiş gıda maddelerinin ortalama perakende fiyatları gösterilmektedir. Fiyatların 1958 istikrar programı sonrası birkaç aylık artışların 1959 yılı sonu itibarıyla kararlı bir duruma geldiği anlaşılmaktadır. Ancak 1958 ile 1961 yılları arasında Ankara geçinme indeksinin %36 oranında azaldığı görülmektedir (TC Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı 1963, 21). 1954 yılından sonra fiyatlardaki enflasyonist politika 1958 istikrar programı sonrası azalmaya başlamış, MBK tarafından alınan kararlar sonrasında deflasyonist bir fiyat politikası benimsenmiştir (Weiker 1967, 175). Bu politikanın belirlenmesinde ekonomik durgunluğun etkisi olmakla birlikte arz talep dengesinde arz tarafına bir çoğalmanın bu sonucu doğurduğu söylenebilir. Bu deflasyonist politikanın etkileri toptan eşya fiyat endeksi üzerinde görülmemekle birlikte 1959 yılı sonrasında toptan eşya fiyat endeksi %8, fiyatlar üzerinde ise ortalama %4 oranında fiyat artışı gerçekleşmiştir. Ancak bu oran GSMH içindeki artış hızı ile birlikte değerlendirildiğinde ekonomik durgunluğun devam ettiği belirtilmelidir (Hiç 1980, 17).

Tablo 4: Yatırımların Dağılımı (TC Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı 1963, 74).

Yıl	Genel ve Katma Bütçeler	İktisadi Devlet Teşekkülleri	Mahallî İdareler	Özel Sektör
1959	27,9	19,5	3,3	49,3
1960	29,5	20,3	4,9	45,3
1961	37,1	16,9	5,3	40,7

MBK'nin devletçilik modelinde önemli bir yer teşkil eden yatırımların 1959-1961 dönemindeki istatistikleri Tablo 4'te gösterilmiştir. Milli gelirin yatırımlara dağılımı incelendiğinde özel sektöre yapılan yatırımın genel gelir içindeki payı 1959 yılında %49,3 iken 1960 yılında %45,3 olarak gerçekleşmiş, 1961 senesinde ise %40 seviyesine indirilmiştir. 1959 senesinde %50,7 gerçekleşen kamu yatırımları ise %60'a çıkarılarak özel sektör yatırımlarının üzerine çıkarılmıştır. Birinci Beş Yıllık Planda %40 özel, %60 kamu sektörüne yatırım yapılması hedefi doğrultusunda 1961 yılında belirlenen istatistiklere ulaşılmıştır. Kamu ve özel sektör arasında bir denge kurması beklenen karma ekonomi politikasının henüz planlı döneme geçilmeden dengeli yatırım stratejisine uygun olarak gerçekleştiği söylenebilir. Tüm yatırımların içinde İDT'ne aktarılan kaynaklar 1959-1960 yılında %3,8'lik bir artış gösterse de 1961 yılında 1959 yılına göre %2,6 azalmıştır. Bu azalmada MBK tarafından iptal edilen projelerin etkisi bulunmaktadır.

Sonuç

MBK'nin ekonomik adımlarını belirleyen ana etken 1950-1958 yılları arasında DP tarafından uygulanan ekonomik politikaların neticesinde 1959'da Türkiye'nin mali olarak iflas etmesidir. MBK tarafından belirlenen en önemli sorun İDT'nin, Merkez Bankası ve diğer kamu kurumlarına olan borçlarıdır. İDT'nin bu borçlarının dondurulması, vergi sisteminin düzenlenmesi gibi kararlar ile gerekli önlemler alınmaya çalışılmış ancak bu durum bazı yatırımların finansmanı konusunda zorluklar yaşanmasına bazı projelerin ise iptaline neden olmuştur. Bu nedenle MBK yarım kalan veya tamamlanmayan projeler için dış finansmana ihtiyaç duymuş ve ABD başta olmak üzere uluslararası kuruluşlar ile kredi ve hibe görüşmeleri yapmıştır. Böylece MBK'nin DP iktidarındaki gibi dış yardımlarla ayakta kalabilen bir ekonomik sistemi benimsediği söylenebilir. Fakat MBK, DP'den farklı olarak İstikrarlı Kalkınma Politikası'na yönelmiştir.

Burada referans noktası olarak karma ekonomi modeli benimsenmiştir.

Devletin müdahalesinin derecesi açısından değerlendirildiğinde MBK tarafından uygulanacağı açıklanan karma ekonomi modeli piyasa ekonomisi olarak değil Atatürk döneminde uygulanan devletçilik olarak tanımlanması gerekmektedir. Nitekim MBK üyeleri yaptıkları açıklamalarda karma ekonomik sistemin Atatürk dönemindeki devletçilik gibi uygulanacağını açıklamışlardır.

Her ne kadar karma ekonomi modeli için plan zorunlu bir strateji değilse de MBK, incelenen dönem içerisinde bunu zorunlu olarak görmüştür. Çünkü darbenin hemen sonrasında yapılan açıklamalarda ekonomideki kötü gidiş plansız yatırımlara bağlanmıştır. Bu sebeple alınan dış yardımların doğru yatırımlara yönlendirilmesi için DPT'nin kurulması ve İDT'nin reorganizasyonu projelerine önem verilmiştir. Bu uygulamalar aslında yoğun devlet müdahalesine imkân tanıyan devletçilik modeline uygun adımlardır.

MBK'nin planlı ekonomiye geçiş için aldığı ekonomik kararların; fiyatlar, geçim indeksi, istikrarlı kalkınma, GSMH, dış ticaret dengesi gibi ekonomik göstergeler üzerinde olumlu katkı sağlaması beklenmiştir. Ancak bu göstergelerin çoğunda istenen sonuç alınamamıştır. Örneğin hayat pahalılığının giderilmesinde, kişi başına düşen GSMH'da istenen seviyeye gelinebilmiş ve halkın refah seviyesi yükselmemiştir. Ancak kamu ve özel sektöre yapılan yatırımların dengelenmesi karma ekonomi sistemi konusunda temel şartların sağlandığını göstermektedir.

Sonuç olarak, MBK'nin uygulamak istediği sistemin, temelde kendinden önceki ekonomik politikalarından farklı olarak gelişmediği söylenebilir. İncelenen dönemde Atatürk döneminin devletçilik politikasının bazı uygulamalarıyla DP'nin dış yardım destekli kalkınma modelinin birleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. MBK, Türk ekonomik hayatına Planlama Teşkilatının kurulması ve Türk vergi mevzuatında düzenlemeler yaparak ekonomi-politik açıdan önemli adımlar atmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

- Ahmad F. & Ahmad B. T. 1976, *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1950-1971*. İstanbul 1976.
- Akkor N. 2018, “1929 Dünya Ekonomik Krizi ve Türkiye’de Devletçilik Politikasına Geçiş”. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2/1, 133-139.
- Aksoy A. 2016, “Geleneksel Devletten Modern Devlete: Sanayi Devrimi ve Kamu Yönetimi Düşüncesinde Değişim”. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi* 2/3, 31-37.
- Alican E. 2021, *Günlükler 1956-1966*. İstanbul. Doi: 10.25272/j.2149-8539.2016.2.3.04
- Arnon J. 1965, “Karma Ekonomide Özel ve Kamu Sektörü Yatırımlarının Finansmanı”. *Karma Ekonomide Planlama ve Gelişme, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferansı - Dördüncü Konferans*. İstanbul, 183-195.
- Aslan R. & Sürekçi D. 2009, *Adnan Menderes Hükümeti’nin IMF’ye Sunduğu İlk Ekonomik İstikrar Programı*. Bursa.
- Avcıoğlu D. 1969, *Türkiye’nin Düzeni*. Ankara.
- Aysan M. A. 1986, “Atatürk’ün Ekonomik Görüşü: Devletçilik”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 2/6, 614-644.
- Boratav K. 2008, *Türkiye İktisat Tarihi (1908-2007)*. Ankara.
- Bulut S. 2009, “Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu”. *Gazi Akademik Bakış* 2/4, 125-145.
- Ekzen N. 1980, *1946-1958-1970 Devalüasyonları*. Ankara.
- Ekzen N. 2009, *Türkiye Kısa İktisat Tarihi 1946’dan 2008’e*. Ankara.
- Eren S. C. 1995, *Cumhuriyet Dönemi İstikrar Politikaları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi. İstanbul.
- Gencer A. H. & Birol Ö. H. 2014, “A. Smith ve Klasik Okul, K.Marx ve Marksist Sosyalizm, J. M. Keynes ve Keynesgil Devrim ve Daha Sonraki Gelişmeler”. *International Conference on Eurasian Economies* Skopje, 934-943.
- Gerger H. 2012, *Türk Dış Politikasının Ekonomi Politikası*. İstanbul 2012.
- Hamitoğulları B. 1980, “Karma Ekonomi, Planlama ve Büyüme İlişkin Bazı Yanılgılar Üzerine”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 35/1, 167-186. Doi: 10.1501/SBFder_0000001399
- Hatiboğlu Z. 1978, *Türkiye İktisadı ve Türkiye’de İktisatçılar*. İstanbul.
- Hiç M. 1979, *Kapitalizm, Sosyalizm, Karma Ekonomi ve Türkiye*. İstanbul.
- Hiç M. 1980, *Türkiye Ekonomisinin Analizi (Başlıca Ekonomik Göstergelerle)*. İstanbul.
- Karavar H. 2019, “Türk-Alman Ticari İlişkilerinde Yeniden Canlanma: 1949-1954 Yılları”. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi* IX/2, 373-387. Doi: 10.13114/MJH.2019.496
- Karavar H. 2021, “Ekonomik Diplomasi Perspektifinden II. Wilhelm ve Theodor Heuss’un Türkiye Ziyaretlerinin Değerlendirilmesi”. *Uluslararası İlişkiler* 18/72, 87-102. Doi: 10.33458/uidergisi.954772
- Kepenek Y. 2005, *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul.
- Kurdaş K. 1979, *Ekonomik Politikada Bilim ve Sağduyu*. İstanbul.
- Küçükkalay M, 1997. “Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçlarının Etkisi”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2/2, 51-68.
- MBK Genel Kurul Toplantısı 1960. Üçüncü Birleşim.*
- MBK Genel Kurul Toplantısı 1960. Altıncı Birleşim.*
- MBK Genel Kurul Toplantısı 1960. On Beşinci Birleşim.*
- MBK Genel Kurul Toplantısı 1960. Kırk Yedinci Birleşim.*
- Payaslı V. 2011, “Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Devletçilik Politikası Üzerine Bir Değerlendirme (1939-1950)”. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi* 7/13, 123-140.
- Shaw S. J. & Shaw E. K. 2017, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye Cilt 2*. İstanbul.
- Şahin H. 2012, *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul.
- Tokgöz E. 2001, *Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2001)*. Ankara.
- Yenal O. 2010, *Cumhuriyet’in İktisat Tarihi*. İstanbul 2010.
- TC Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı 1963, *Kalkınma Planı 1963 – 1967 (Birinci Beş Yıl)*. Ankara.
- TC Maliye Bakanlığı Hazine Genel Müdürlüğü ve Milletlerarası İktisadi İşbirliği Teşkilatı 1962, *Türkiye*

- Kamu İktisadi Teşebbüsleri Hakkında Birleştirilmiş Rapor*. Ankara.
Türkiye İstatistik Kurumu. 2014. *İstatistik Göstergeler 1923-2013*. Ankara.
Yayım ve Turizm Bakanlığı 1962, *The Turkish Revolution of 27 th. May 1960 With Its Economics and Judicial Aspects*. Ankara.
Yeşilay R. B. 2005, “Devletçiliğin Türkiye Ekonomisindeki İzdüşümleri”. *Ankara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 19/1, 117-132.
Weiker W. F. 1967, *1960 Türk İhtilali*, Çeviren: Mete Ergin, İstanbul.

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Sürelî Yayınlar

- 1960, Haziran 2, “İktisadi Tasarruf Yapılacak”. *Akşam*, 1.
1960, Haziran 18, “Maliye Bakanı Dün Radyoda Millete Bütün Acı Gerçekleri Açıkça Bildirdi”. *Yeni Adana*, 1.
1960, Haziran 24, “Birleşik Amerika 200 Milyon Dolar Veriyor”. *Akşam*, 1.
1960, Haziran 26, “Para Fonu ve Dünya Bankası Temsilcileri Geldi”. *Akşam*, 1 ve 5.
1960, Temmuz 4, “Para Fonu, Kredi Vermeye Hazır”. *Akşam*, 3.
1960, Temmuz 5, “Amerika 1 Milyar Lira Borcu Serbest Bıraktı”. *Akşam*, 1 ve 5.
1960, Ağustos 4, “Amerika 34 Milyon Dolar Hibe Etti”. *Akşam*, 1.
1960, Ağustos 4, “Devalüasyona Gidilmeyecektir”. *Yeni Adana*, 4.
1960, Ekim 5, “Devlet Planlama Teşkilâtının Kurulması Hakkında Kanun”. *Resmi Gazete*, 2274-2276.
1960, Ekim 13, “Mülki Amirler Piyasanın Durumunu Kontrol Edecekler”. *Yeni Adana*, 4.
1960, Kasım 18, “Almanya Bize 100 Milyon Marklık Yardım Yapacak”. *Cumhuriyet*, 1 ve 5.
1960, Kasım 22, “Mali Konularda İki Yabancı Heyet İncelemeler Yapıyor”. *Yeni Adana*, 1.
1960 Aralık 13, “Hazinenin ve İktisadi Devlet Teşebbüslerinin Bir Kısım Borçlarının Tahkimi Hakkında Kanun”. *Resmi Gazete*, s. 2741-2743.
1961, Ocak 2, “Yeni Kredi Haberleri Ferahlık Yarattı”. *Dünya*, 1.
1961, Ocak 3, “Maliye Bakanı Görevine Başladı”. *Dünya*, 1.
1961, Ocak 31, “Almanya İle İktisadi Görüşmeler Başladı”. *Dünya*, 1.
1961, Şubat 28, “Amerika Yardım Konusunda Türkiye’ye İkazda Bulundu”. *Cumhuriyet*, 1 ve 5.
1961, Mart 2, “Almanya Türkiye’ye Yardımı Kabul Etti”. *Cumhuriyet*, 1 ve 5.
1961, Mart 3, “Alman Ticaret Heyeti Başkanı Gürsel’i Ziyaret Ederek İzahat Verdi”. *Cumhuriyet*, 1 ve 5.
1961, Mart 3, “Devlet İktisadi Teşekkülleri İslah Edilecek”. *Yeni Adana*, 1.
1961, Nisan 19, “Amerika Hükümeti Bir Milyar Türk Lirasını Dün Serbest Bıraktı”. *Yeni Adana*, 1 ve 4.
1961, Nisan 19, “Dış Yardımlar Hususi Sektöre Devredilecek”. *Cumhuriyet*, 1 ve 5.
1961, Nisan 27, “Alman Kredisini Reddetmemiz Muhtemel”. *Dünya*, 1.
1961, Nisan 29, “Amerika ve Rusya ile Anlaşmalar İmzaladık”. *Yeni Adana*, 4.
1961, Haziran 5, “Dünya Bankası 20 Milyon Dolarlık Kredi Teklif Etti”. *Cumhuriyet*, 1 ve 5.
1961, Haziran 7, “Almanya Kredisi İle İlgili Bir Açıklama”. *Cumhuriyet*, 1 ve 5.
1961, Haziran 17, “Sovyet – Türk Ticaret Anlaşması Açıklandı”. *Yeni Adana*, 1.
1961, Haziran 23, “5’er Yıllık Kalkınma Planları Hazırlandı”. *Dünya*, 1 ve 5.
1961, Haziran 23, “Türkiye’nin İçinde Bulunduğu İktisadi Durum: Çok Vahim”. *Cumhuriyet*, 1 ve 5.
1961, Eylül 20, “Maliye Bakanı Viyana’ya Gitti”. *Yeni Adana*, 1 ve 4.
1961, Ekim 5, “Kurdaş, İstikrarlı ve Hareketli Bir Ekonomi Devredeceğiz, Dedi”. *Yeni Adana*, 1 ve 4.